

Livets letthet, tilværelsens tyngde

ESSAY: Derek Parfits moralske følelser var innstilt på en annen bølgelengde. Han døde tidligere i år, men har fremtiden foran seg, skriver Morten Dahlback.

Av Morten Dahlback

I.

Den 1. januar i år døde Derek Parfit i sitt hjem i Oxford. Han ble 74 år gammel.

I dagliglivet var Parfit en ulenkelig brite med en hvit, krøllete hårmanke. Han var kledd i rynkete hvit skjorte, svarte dressbukser og et belte som var spent fast like over høyre lår. I filosofien forente han presisjonen og stringensen som særpreger den angloamerikanske analytiske filosofien med det eksistensielle alvor som preger kontinentaleuropeiske filosofer som Ludwig Wittgenstein og Martin Heidegger.

Gjennom den femti år lange karrieren sin utfordret han vårt syn på hva det vil si å være en person, stilte spørsmål ved om det er rettmessig å legge mer vekt på våre egne behov enn på andres, og reiste en rekke nye og grunnleggende spørsmål om våre etiske forpliktelser til oss selv og andre. Hans første bok, *Reasons and Persons* (1984), ga det avgjørende støtet til en nyorientering i moderne moralfilosofi som den dag i dag preger det teoretiske landskapet. Han grunnla populasjonsetikken, som er teorien om hvordan vi bør fordele goder i store grupper, og om hvor mange personer som bør eksistere og hvilke liv det er best at de har.

Parfit holdt fast ved at filosofien kan og bør svare på de store spørsmålene, som «Hva er jeg?», «Hva bør vi gjøre?» og «Hva er det som betyr noe?». Evnen hans til å føle vekten av de store filosofiske spørsmålene var sterkere enn hos noen annen jeg har møtt, både i tekst og i virkeligheten. Før jeg leste hans andre og siste bok, *On What Matters* (2011), for første gang i 2012 trodde jeg at analytisk filosofi var teoretisk interessant, men samtidig hul og tørr. I mine øyne manglet den et *je ne sais quoi* som jeg mente å finne hos Wittgenstein, Heidegger og Nietzsche. For dem stod det noe grunnleggende og personlig på spill i filosofien på en måte jeg ikke fant igjen hos analytiske filosofer som lette etter den sanne definisjonene av kunnskap eller den riktige analysen av delenes forhold til helheten.

I Parfit fant jeg et unntak. Å finne svar på de store spørsmålene var eksistensielt avgjørende for ham. I *On What Matters* skriver han at dersom det ikke finnes moralske sannheter vil livet hans ha vært bortkastet, ikke bare fordi han ville ha tatt feil, men fordi all virkelig betydning og verdi han trodde at tilværelsen hans hadde ville bli avslørt som blendverk. For ham måtte det moralsk riktige og det verdifulle være en del av universet på lik linje med gress og stein, Atlanterhavet og

Andromedagalaksen. En verden hvor alt som har verdi og betydning stammer fra våre preferanser og holdninger, skriver han, ville være gold og trist.

Han fryktet at det aldri ville være mulig å finne svar på grunnleggende moralske og filosofiske spørsmål alle kunne slutte seg til. Den dype uenigheten om grunnleggende moralske spørsmål som finnes blant filosofer og folk flest hjemsøkte ham i flere tiår. Han håpet til det siste at den ville vise seg å være en skinnuenighet, og at vi i virkeligheten forsøkte å bestige det samme fjellet fra forskjellige sider (manuskriptet til *On What Matters* sirkulerte i mange år under tittelen *Climbing the Mountain*).

De siste årene av karrieren hans var viet til å vise at tilværelsen er betydningsfull. Det gjorde han ikke først og fremst ved å hevde at livet meningsfullt, men ved å forsvare normativ realisme – en teori som sier at handlinger, hendelser og verden som helhet kan være objektivt verdifull og grufull. I mastodontverket *On What Matters* la han fram en omfattende teori om normativitet og forsøkte å forene kantiansk etikk, konsekvensialisme og kontraktteori ved å vise at de i virkeligheten er forskjellige veier til et og samme mål: oppdagelsen av hva som virkelig er rett og galt, godt og slett, verdifullt og verdiløst.

LES OGSÅ: [Parfits moralske sannhet](#)

II.

I *Reasons and Persons* åpnet Parfit nye perspektiver på vårt ansvar for fremtiden. Det muligens viktigste bidraget er det såkalte «ikke-identitetsproblemet», som utfordrer vanlige syn på hvorfor vi har en moralsk forpliktelse til å sørge for at livene til etterkommerne våre ikke blir vesentlig verre enn våre egne. Problemet består i at vi ikke kan identifisere hvem som vil komme til skade som en følge av hva vi gjør i dag. Det er nemlig slik at det vi gjør nå påvirker hvem som vil eksistere senere: når toget ble oppfunnet førte det til at mennesker som aldri ellers ville ha møtt hverandre fant kjærligheten og fikk barn. Hvis flytrafikken blir innstilt eller jobber i oljesektoren blir borte for godt, vil mennesker som lever i dag bosette seg andre steder og finne sammen med andre partnere enn de ellers ville ha gjort. Konsekvensen er at de eventuelle barna deres ikke vil få bedre eller dårligere liv enn de ville ha hatt dersom vi fortsatte som før, ettersom de sistnevnte ikke ville eksistere i det hele tatt.

Parfits løsning på problemet er å mane til en mer upersonlig og objektiv etikk. Det som betyr noe, hevder han, er ikke å sørge for at identifiserbare personer ikke kommer til skade, men å sikre at framtidige generasjoner ikke har vesentlig dårligere liv enn de kunne ha hatt, om vi hadde unnlatt å drive rovdrift på verdens ressurser og å spy ut karbondioksid i atmosfæren og giftstoffer i vannet, havet og jordsmonnet. For å forstå vårt ansvar for etterkommerne våre, mente han, må vi tenke mindre på hvem som kommer til skade og mer på hvilken verden vi etterlater til dem som følger etter oss, uansett hvem de er.

Våre forpliktelser overfor framtidige generasjoner fulgte Parfit like til slutten. I den siste setningen i

On What Matters skriver Parfit at vi som lever i dag har en historisk og moralsk forpliktelse til å sørge for at universets eksistens ikke er fåfengt eller verre enn om ingenting noensinne hadde eksistert. Det kan vi bare gjøre hvis vi ikke utsletter oss selv gjennom atomkrig eller klimakatastrofer:

*What now matters most is that we avoid ending human history. If there are no rational beings elsewhere, it may depend on us and our successors whether it will all be worth it, because the existence of the Universe will have been on the whole good.*¹

Parfit innså at menneskets historie – den delen av universets historie vi har en viss kjennskap til – har vært fylt med vold, sykdom, grov urettferdighet og allmenn elendighet. Men han mente også at det finnes en mulighet for at vi og våre etterkommere kan gjøre nok godt til at det vil vise seg å være godt at verden har eksistert, til tross for alle skamplottene historiens gang har satt på det. Men hvis vi ikke kan det, skriver Parfit, har vi grunn til å tro at vi bør la være å føre menneskeheten videre. Han er allikevel optimistisk:

For it to be worth our staying alive and having children, we and they must be able to have lives that are not only meaningful, but good.

*That is clearly possible. Life can be wonderful as well as terrible, and we shall increasingly have the power to make life good. Since human history may be only just beginning, we can expect that future humans, or supra-humans, may achieve some great goods that we cannot now even imagine. In Nietzsche's words, there has never been such a new dawn and clear horizon, and such an open sea.*²

Tanken om at det vi gjør kan ha betydning for om det hele var verdt det, ikke for oss selv, men for universet som helhet, er dypt fremmed for de fleste av oss. Vår moralske verden kretser om enkeltpersoner og skjebnene deres. Vi gleder oss når vi ser at noen vi er glad i har blitt friske etter en alvorlig sykdom, et bilde av et flyktningsbarn på en gresk strand vekker et ønske om å hjelpe, tanken på at barnebarna våre kan komme til å leve i en verden som er sønderrevet av konsekvensene av den globale oppvarmingen vekker fortvilelse.

LES OGSÅ: [Ansvaret for fremtiden](#)

For Parfit var det annerledes. Han kunne bryte ut i gråt over at det finnes lidelse i verden, men evnet ikke å gjenkjenne andre mennesker ved høre dem snakke eller ved å se ansiktene deres. Etter et seminar ved Rutgers University oppfordret han oss til å gjengi noen av diskusjonene vi hadde hatt med ham når vi møttes, så han kunne huske hvem vi var. Det var ideene våre som lot ham forstå hvem vi var; at vi hadde samme frisyre, klær eller øyefarge som forrige uke var nytteløst for ham. I motsetning til deg og meg, som blir følelsesmessig engasjert av andre mennesker, var Parfits moralske følelser innstilt på en annen bølgelengde. Det var de moralsk

viktige egenskapene og fenomenene som sådan som stod ham nærmest, ikke enkeltmenneskene som opplevde dem.

Amia Srinivasan, som var en av Parfits studenter ved Oxford, [skriver](#) at den manglende evnen hans til å forholde seg til enkeltpersoner både gjorde ham blind i noen sosiale og moralske spørsmål samtidig som det tillot ham å gjøre uante oppdagelser. Men det gjorde ham også til en iblant frustrerende og iblant glitrende lærer, og til en fordomsfri og engasjert diskusjonspartner. Å diskutere med ham kunne være frustrerende, fordi han som oftest valgte å videreutvikle et problem eller argument som opptok ham – jeg har flere ganger hørt ham sitere flere sider fra *On What Matters* ordrett som svar på en innvending fra en student eller en samtalepartner – men det var også inspirerende, fordi det som oftest dukket opp en ny innsikt eller problemformulering i enden av de ofte snirklete og innadvendte resonnementene hans.

Det var allikevel som leser Parfit virkelig skinte. Jeg tror knapt noen som har stilt ham et seriøst skriftlig spørsmål har stått uten svar. Ved en anledning sendte jeg ham en skisse av et argument jeg mente påviste en svakhet i en av teoriene hans. Dagen etter ramlet flere sider med skriftlige kommentarer og innvendinger ned i innboksen min, til tross for at jeg hadde snakket med ham to-tre ganger og selv om jeg på det tidspunktet bare var en skarve utvekslingsstudent ved Rutgers, der han underviste høsten 2014.

Parfits manglende evne til å se enkeltpersoner gjorde ham samtidig blind for sosiale distinksjoner, prestisje og den akademiske hakeordenen. Det ble mulig for ham fordi han var privilegert – legenden sier at han ble ansatt ved Oxford etter en middag med høytstående filosofiprofessorer – men han brukte sin privilegerte posisjon til å støtte og hjelpe dem som ikke hadde samme evner og flaks som han selv hadde nytt godt av.

III.

I essayet «Å filosofere er å lære å dø» skriver Montaigne at å oppdra seg selv til å dø er å oppdra seg selv til frihet. I 1500-tallets Frankrike var det flust av muligheter for å miste livet, det være seg ved sykdom, angrep, uhell eller andre viderverdigheter, og for Montaigne var det bare gjennom å forsone seg med at døden kunne inntreffe når og hvor som helst at han kunne unngå å «leve i en kontinuerlig tilstand av redsel og opphisselse»³.

LES OGSÅ: [En tapt fremtid](#)

Om Parfit tok tilværelsen på alvor, tok han desto lettere på sitt eget liv og helse. En dag da han holdt sine siste forelesninger ved Rutgers høsten 2014 dukket han ikke opp til timen. Vi ble fortalt at han var blitt akutt syk og lagt inn på sykehuset. Etter hvert ble det klart at tilstanden var livstruende; lungene hans hadde kollapset, og han var blitt lagt i respirator. Han kviknet til og to uker senere var han tilbake ved kateteret, hvor han fortalte bekymringsløst om sykehusoppholdet. Han lo hjertelig da han fortalte at legen hadde kommet inn på rommet hans og utbrutt «Når jeg ser

på disse bildene er det ubegripelig for meg at du fremdeles er i live.»

Hvor kom denne nesten lettsindige munterheten fra? I likhet med Montaigne var Parfit overbevist om at det var frigjørende å lære seg å dø. Parfits vei til å forsone seg med døden gikk gjennom hans teori om hva det vil si å være en person. Han hevdet at personlig identitet – det som gjør at jeg er én og samme person fra krybbe til grav – er et psykologisk, ikke metafysisk, fenomen.

Parfits forståelse av personlig identitet tar utgangspunkt i årsaksforbindelsene som knytter sinnstilstandene våre sammen over tid. Et minne om at den raskeste veien til barndomshjemmet vårt går via et skogholt gjør at vi bestemmer oss for å bruke den veien når vi skal besøke gamle trakter; at vi så et eikeløv falle fra et tre en gang i september gjør at vi husker det når vi går forbi det samme treet; at vi bestemte oss for å ta trappene i stedet for heisen oftere enn før ved nyttår gjør at vi irttesetter oss selv når vi ser heisdørene skli igjen foran oss.

Som Hume mente Parfit at det som gjør oss til personer er slike sammenknytninger, ikke et selvstendig subjekt, en sjel, eller en kropp som forblir den samme gjennom livet. I *Reasons and Persons* skriver han at det at hans tanker, handlinger og utsagn har påvirket andre gjør at hans egen død framstår som mindre ille enn før, nå som han vet at det å være seg selv bare består i hvordan sinnstilstandene hans er føyd sammen. Å innse det, skriver han, var som å bryte ut av en glasstunnel.

Når vi dør vil våre tanker, handlinger og utsagn fortsette å spre seg som ringer på vannet, og etter at vi er glemt vil tanker, utsagn og handlinger vi har ansporet andre til å tenke, uttale og utføre spre seg videre. Døden er en gradforskjell. På den måten er vi knyttet sammen med dem vi kjente selv og med mange vi verken har møtt eller tenkt på. For Parfit gjorde det døden mindre fryktinngytende. Selv om han ikke lenger er et knutepunkt hvor minner, opplevelser, oppfatninger, planer og hensikter ble føyd sammen i sju tiår, lever biter av ham videre i bøker, seminarrom og samtaler, og kommer til å gjøre det så lenge de filosofiske spørsmålene som opptok ham fortsetter å oppta oss. Han har framtiden foran seg.

Noter

¹ *On What Matters*, s. 618

² *On What Matters*, s. 620

³ Michel de Montaigne. *Essays 1*, s. 127. Aschehoug 2013.